

I.

NÁRODNOSTNÍ OTÁZKA V BÝVALÉ MONARCHII A V NYNĚJŠÍM ČESKOSLOVENSKU.

Jediný pohled na národnostní mapu a národnostní statistiku bývalé monarchie nám prozradí velmi výrazné rysy národnostní otázky, jak se tam stavěla: v Rakousko-Uhersku nebylo prosté, natož kvalifikované národnostní majority (z národností politicky vládnoucích a početně relativně nejsilnějších německá zde činila 22%, Maďaři 19%). Při tom jen Maďaři a Čechoslováci byli národové, jichž národnostní území a příslušníci byli cele soustředěni na půdě monarchie. Všechny ostatní národnostní skupiny — vedoucího národa rakouských Němců nevyjímajíc — byly výběžkem, ratolestí zahraničního národního kmene.

Ani když sledujeme tyto národnostní poměry s hlediska dualistického, nezmění se obraz příliš podstatně. V Předlitavsku ani pak ještě Němců nebyla absolutní většina; bylo jich jen 36%; v zemích koruny uherské Maďarů bylo 45%.*) Maďaři v Uhersku měli ovšem pro sebe výhodu centrální polohy, kterou zdaleka ne v téže míře měli rakouští Němci.

*) Tu přirozeně připočítáváme k Maďarům sedmihradské Sekely; pokládáme-li to za samozřejmé, žádáme jako stejnou samozřejmost, aby kritikové národnostních poměrů v Československu neoddělovali, zkoumajíce národnostní proporcionalitu, Slováků od Čechů, neboť národní jednota československá jest při nejmenším tak dokonalá, jako národní jednota podunajských Maďarů a sedmihradských Sekelů.

Další základní rys národní politické situace v bývalé monarchii vyplynul z dějin. Monarchie historicky byla složena ze státních celků nebo fragmentů, jichž ráz byl do značné míry národní. Nemíním tím říci, že české nebo uherské nebo rakouské země byly v době, kdy vstupovaly do pospolitosti budoucího mocnářství, „národním“ státem ve smyslu dnešního názvosloví. To by znamenalo přenášet dnešní pojmy do minulosti, a nejméně by to bylo případné pro staré království uherské, které bylo režimem typicky mezinárodním.

Staré české království mělo ve svých představitelích a institucích daleko více národních českých prvků, ač v době předbělohorské měl v něm též element německý velmi značný vliv. Co zde však chceme říci, jest, že jazykový ráz obyvatelstva těchto dílců, z nichž monarchie vznikala, převažoval v každém případě ve prospěch určité národnosti; takže když se pak v XIX. století probouzí na půdě monarchie moderní nacionalism, mohly se tyto národnosti pro sebe dovolávat a své národní hnutí posilovat starými regionálními tradicemi těchto historických složek. V tom byl důvod, proč teoretikové nacionalismu v bývalém mocnářství mluvivali občas o národech historických a nehistorických (geschichtslose Nationalitäten). To byla síla, kterou historické právo české nebo uherské propůjčovalo národnímu hnutí československému nebo maďarskému, to byla jedna z hlavních příčin, proč polská národnost v Haliči tak naprosto převažovala nad ruskou, ačkoli počtem ji předčila jen nepatrně.

Z těchto skutečností národnostní proporcionality, rozložení a dějinných tradic vyplynula — více nežli z čehokoliv jiného — povaha monarchie jako státu po výtce národnostního. Protože žádný stát nemůže žít pouhou setrvačností, také habsburská monarchie potřebovala ke svému životu smysl a ideu své existence. Po čtvrt tisíciletí byla jejím smyslem

myšlenka společné obrany a obrany Evropy proti turecké expansi. Není-li příznačné, že dokonání posledního kroku na této protiturecké cestě: anexe Bosny a Hercegoviny, bylo současně prvním krokem monarchie do hrobu, jestliže si mocnářství včas nedovedlo pro sebe získati jiný smysl svého trvání, nežli byl tento, dějinně strávený? Při nejmenším půl století před svým rozvratem žilo soustátí zájmem jedině dynastickým, při němž se uměle přižívoval národní zájem jedněch národnostních skupin proti druhým. Ale opravdu „rakouské“ ideje kromě zájmu habsbursko-lotrinského v tu dobu již nebylo; a protože „rakušanství“ nemělo jiného obsahu — zejména nemělo nijakého obsahu, v němž by občané říše mohli viděti budoucnost, pokrok, souvislost se světovým prouděním a vývojem — stalo se u všech národů, vládnoucích stejně jako potlačovaných, opovrženým „rakušáctvím“.

Stát národnostní, postrádající národnostní ideje! To byla tragika monarchie, to byla prapříčina její zkázy. Vezměme si kterýkoli příklad národnostního státu z přítomnosti nebo dějin, uvidíme vždy, že ať už se k jeho ideji stavíme kladně nebo odmítavě, vždy ji nalézáme tam, kde takový stát žije bez existenčních krisí. Nenalézáme-li jí ve švýcarském spříseženstvu, v jeho funkci činitele neutralisujícího jedno z nejožehavějších hraničních míst v Evropě? A není-li zde tato idea ještě kombinována posláním, které si Švýcaři přisvojili, odhodlavše se býti v proudu vývoje ústavních forem modelem přímé demokracie? Ale i kdyby tento druhý smysl existence této republiky vzal za své; kdyby se její vnitřní struktura proměnila proti všem dosavadním tradicím; onen první, evropský a mezinárodní cíl a účel její existence by vždy ještě zachovával pojmu „švýcarství“ onu důstojnost a logické odůvodnění, jakých pojem „rakušanství“ pozbyl dávno před rozpadem Rakousko-Uherska. — Belgie, jiný příklad národnostního

státu, měla po dlouhá desítiletí podobně dvojí smysl a nadnárodní ideu jako Švýcarsko: i ona byla odlehčovatelem třecích ploch na místě zvláště citlivém; i ona byla modelem jedné z několika forem ústavního rozvoje moderní demokracie: konstituční monarchie. Jestliže tento druhý smysl v poslední době ochabuje a jeho význam není již s to spráhnouti desintegrační tendenci národnostní v této zemi do té míry jako dříve, první smysl setrvává nadále v míře neztenčené a zajišťuje ideu belgičanství sílu, která pravděpodobně nepřipustí, aby v dohledné době došlo k úplnému rozchodu Vlámů s Vallony. — Sovětské Rusko má vedle tradiční funkce této veleříše stát ostražitě mezi evropským východem a Asií, též smysl druhý: být orgánem sociální revoluce prováděné metodou třídní diktatury. S touto ideou lze nesouhlasiti, nelze jí však upřít, že její internacionální a nadnárodní smysl zabránil rozpadu národnostního soustátí, Svazu, v jednotlivé národní zlomky; že zde federalisace předešla desintegraci.

Ničeho podobného nebylo v habsburské monarchii. Marné bylo volání těch, kdo si přáli, aby se mocnářství dalo do služeb demokratisace Podunají a aby v tomto — také nikterak idylicky klidném — prostoru stalo se orgánem pacifikujícím jak antagonistům svých partnerů vnitřní spravedlností, tak imperialistické zásahy svých sousedů oddálením se od jejich zájmů. Monarchie se bránila demokratisaci, kde mohla; zkonstruovala se na vnitřní nespravedlnosti a navenek se dala ve služby jednoho imperialismu proti druhému. Tím se zpronevěřila jakékoli vlastní funkci a poslání, jakékoli myšlence přiměřené její povaze jako státu národnostního. Svým národnostním skupinám monarchie neskýtala ničeho, co by jejich příslušníkům znamenalo takový morální závazek, že by proň byli bývali ochotně omezili své národní zájmy, resignovali na jejich poslední důsledky. Což by konkrétně bylo znamenalo:

spokojiti se federalisací mocnářství na místo rozdělení; hledati pro to, v čem Podunají znamená pospolitost, formy a způsoby spíše v oblasti součinnosti spolkové nežli mezinárodní, o jakou se — nikoli bez obtíží — pokoušíme dnes.

Národnostní otázka v bývalé monarchii tedy ve svém vývoji uspěla v gordický uzel, pro jehož povahu jsme razili formuli: stát národnostní, postrádající nadnárodní, mezinárodní usměrňující ideje. Jak zcela jinak se staví národnostní otázka v naší republice!

Především je tu zcela jiná proporce: jest tu bezpečná, kvalifikovaná, dvoutřetinová majorita národa většinového, jehož přirozená vnitřní jednota — po překonání zůstatků bývalé umělé nejednoty politické — bude při nejmenším taková, jako byla národní jednota sudetských a alpských Němců v Předlitavsku anebo podunajských a sedmihradských Maďarů. Tento národ má pak rozložení nejen centrální, nýbrž i všeobšíhlé, t. j. ostatní národní skupiny sedí na obvodě státu v řadě navzájem mnohdy nesouvisících oblastí, jichž společné středisko jest mimo ně, na území národa většinového. Střediskem všech československých Němců — střediskem přirozeným, nevnuceným — jest a zůstane Praha. Střediskem slovenských Maďarů jest Bratislava, a přestane-li jím snad někdy být, nebude jím patrně žádné místo na maďarském národním území Slovenska. Z tohoto pravidla činí výjimku jenom Podkarpatští Rusíni, kteří do jisté míry tvoří národní území v sebe uzavřené.

Západní část republiky, která tvoří 56% jejího území a v níž bydlí 72% obyvatelstva, země sudetské, jsou pak odedávna historickopolitickou individualitou, která nebyla uměle složena k určitému aktuálnímu úkolu, nýbrž které zde vyrostl vlastní nevyhnutelný osud. Podobně jako tomu bylo na př. se Švýcarskem — jest v zájmu nejen jejím, nýbrž v obecném zájmu Evropy, aby se na tomto přirozeně vytvořeném kusu

země žilo vlastním životem; a při celkové rekonstrukci, kterou při skončení světové války prodělala Evropa východní a střední, jest rovněž k obecnému prospěchu, přidružuje-li se nyní k tomuto specifickému poslání sudetské pánve také karpatský hřeben se svými údolními — Slovensko a Podkarpatská Rus.

Není pochyby o tom, že i ve státě s takovýmto národnostním složením mají národnosti ostatní vždy ještě značný podíl: podíl podstatně větší, nežli na jaký jsme zvyklí u států tak národních, jako je na př. Německo, Itálie nebo Francie, kde národní menšiny zůstávají zjevem ryze místním a celostátní tvářnost státu celkem nijak neovlivňují. U nás v Československu alespoň německá skupina svým významem daleko přerůstá takovéto pojetí národní minority. Jaká jest její posice ve státě, o tom si ještě řekneme. Ostatní národnosti: Maďaři, Poláci, Židé jsou národnostními minoritami v běžném toho slova smyslu.

Z toho všeho, co zde uvedeno, vyplývá jasně, že mluviti o Československu jako o státu národnostním v tom smyslu, v jakém byla národnostním státem bývalá monarchie, jest zhola nemožno. V tom směru není mezi oběma státy nijaké analogie. Naopak: když monarchie vlivem principu nacionality — nedovedši se federalisovati — se rozešla, Československá republika z ní odešla nepochybně s funkcí býti vhodným přístřeším pro národní život Čechoslováků, jako národa nejenom v nových hranicích nejpočetnějšího, nýbrž jako jedině národní skupiny, která zde není odnoží národa s kulturním těžiskem v jiném státě. Tato výlučná vlastnost československého národa zvyšuje jeho význam pro stát ještě i nad jeho početní proporci. Podobné prémie mohly by se jiné národnosti zúčastnit jen tehdy, kdyby chtěly a dovedly přetrhati všechna kmenová pouta se svým zahraničním „mateřským národem“, státi se národem pro sebe, tak jako jím jsou Češi a Slováci.

Takovou proměnu nelze ovšem na žádné z minoritních národnostních skupin právem požadovati; ostatně nezávisí její uskutečnění také jen na prostém rozhodnutí jejich příslušníků. To by znamenalo velký kulturní proces, patrně vícegenerační. Ale není-li tu takové přeměny, nelze před tímto jejich nedostatkem — či lépe řečeno, před tímto nadbytkem národa československého — zavíratí oči. Neboť to vše jsou fakta tak jasně daná, jako že dvakrát dvě jsou čtyři.

Naproti tomu zase je jasné, že Československo není takovým typem národního státu, jako zmíněné už případy Itálie, Německa nebo Francie. V tom ohledu jest to zejména národní skupina německá, která takovou povahu státu paralyzuje, zatím co jiné menšiny by ji připouštěly. Jest tudíž povaha a postavení německé skupiny podstatně jiné — silnější a odpovědnější — nežli je postavení československých Maďarů nebo Poláků.